

Marko Frelih

ČRNO SONCE V BELI GLAVI. SPOMIN NA SUDANSKO MISIJO V LETIH OD 1848 DO 1858

Ključne besede: Ignacij Knoblehar, misijonarstvo, afrikanistika, Sudan, Kartum, Nil, Egipt

»Slovenski narod zadnje čase veliko dela za razširjanje in povečevanje svete vere v daljnih krajih. Slovenski mašniki se pred drugimi trudijo v Ameriki, med divjimi Indijani, in spet so skoraj sami slovenski mašniki misijon začeli v Afriki med zapuščenimi Zamorci.« (Zgodnja Danica, 1853)

V letu 2009 mineva 190 let, ko se je 6. julija 1819 v vasi Škocjan na Dolenjskem rodil Ignacij Knoblehar. Kot najstarejši sin bi verjetno nasledil očetov poklic ter postal gostilničar in mesar. Toda že v zgodnji mladosti si je zastavil cilj, da bo postal katoliški misijonar, tako kot njegov veliki vzornik in rojak Friderik Baraga, ki je širil krščansko vero med severnoameriškimi Indijanci. Knoblehar se je po končani gimnaziji v Novem mestu vpisal na licej v Ljubljani, dve leti pozneje, jeseni 1839, pa je bil sprejet na ljubljansko bogoslovje. Že v drugem letniku je samozavestno odposlal pismo papeškemu nunciju na Dunaju in ga zaprosil za pomoč pri odločitvi, da gre študirat v Rim. Za njim sta bila dva letnika študija, ko je brez posebnih poprejšnjih priprav odpotoval v Rim in se prijavil v papeškem uradu za širjenje vere v poganskih deželah. Vodstvo urada je naivnega bogoslovca seveda zavrnilo in Knoblehar se je znašel na cesti z malo denarja v žepu in z nekaj osebne prtljage. Vendar ni obupal. Posrečilo se mu je dogovoriti, da lahko na misijonskem zavodu Propaganda posluša predavanja tujih jezikov, na jezuit-

skem Rimskem zavodu pa so mu prijazno omogočili navzočnost pri učnih urah iz medicine in naravoslovja. Knoblehar je bil izjemno nadarjen za učenje jezikov in kmalu je pritegnil pozornost profesorja Giuseppeja Mezzofantija, velikega italijanskega poliglota, ki je slovel po znanju številnih jezikov in narečij, med drugim tudi slovenščine, ki se je učil s Knobleharjevo pomočjo. Mezzofanti je bil varuh papeške knjižnice in kot kardinal je v Rimu užival velik ugled. Srečanje z njim je bilo za Knobleharja zelo pomembno, saj je kardinal odločilno vplival na vodstvo zavoda, da je vztrajnega Dolenjca poleti 1843 sprejelo na redni študij. Prizadevno je študiral, sredi marca 1845 opravil novomašniško posvečenje, nato pa končal še doktorski študij iz teoloških ved. Pred njim je bilo neskončno obzorje poganskega sveta in Knoblehar je nestrpnost čakal odločitev nadrejenih. Po nekajmesečni negotovosti je bilo vse jasno: smer Afrika. Tam si je Cerkev zamislila »zasejati seme« med črnskim prebivalstvom v porečju Belega Nila.

Misija se je zapletla v težave že na samem začetku, saj se je škof Anetto Casolani odpovedal vodstvu vikariata. Čakanje na odločitev iz Rima je Knoblehar izrabil za potovanje v Sveto deželo in v Sirijo, kjer je ostal osem mesecev in se tam izpopolnil v znanju arabskega jezika. Medtem je bil za vikarja imenovan Maksimilijan Ryllo, ki je takoj sklical vse sodelavce, da se mu pridružijo v Aleksandriji, kjer se je Knoblehar srečal z rojakom Antonom Lavrinom, avstrijskim konzulom, doma iz Vipave. Lavrin je bil misijonarjem v veliko pomoč, predvsem ko je bilo treba posredovati pri turško-egiptovski vladi, da zagotovi varnostna pisma. Oblast je v misiji izbranih Evropejcev slutila prikrite namene, ki naj bi bili povezani s kolonialnimi interesi po nepoznanem ozemlju ob Belem Nilu v vzhodnem Sudanu.

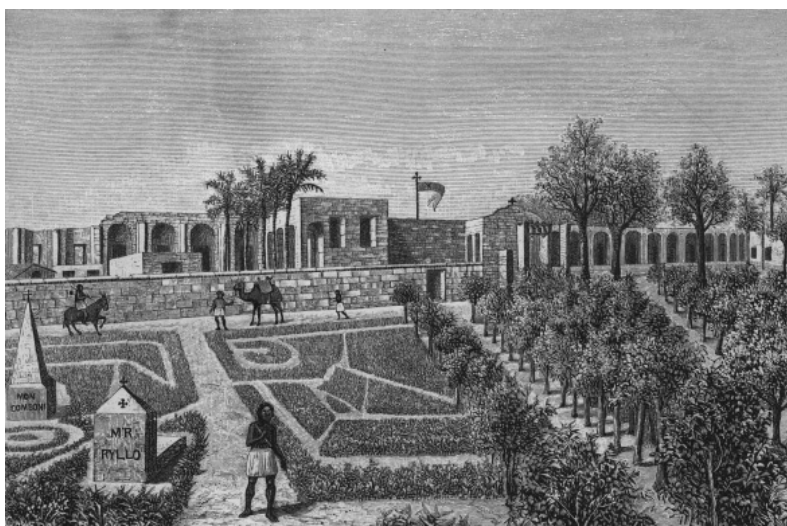
Sudan je v Knobleharjevem času administrativno in vojaško sodil pod egiptovsko-turško oblast. V času otomanskega imperija, ko je v Egiptu vladal Mohamed Ali (1805–1848), so pod egipčansko nadvlado med Asuanom in Kartumom nastale province Dongola, Berber, Sennar in Kordofan. Prebivalstvo je bilo v glavnem arabsko, veliko je bilo priseljencev iz Egipta, med njimi tudi nekaj Koptov. Mohamed Ali je bil pod močnim pritiskom Angležev in Istanbula, da si prisvoji in pridobi monopol nad južnim delom vzhodnega Sudana, predvsem v porečju Belega Nila. To je bila obsežna močvirna pokrajina, kjer je bila reka polna plavajočih otokov iz zraščene trave, ločja in različnih vodnih rastlin. Organiziranje večjih vojaških pohodov v

tej pokrajini ni bilo izvedljivo, zato je generalni guverner v Kartumu opustil zamisel, da bi si muslimani podredili črnska ljudstva ob Nilu. To je misijonarje še bolj spodbudilo, da so se intenzivno lotili svojega poslanstva.

slika 1: Dr. Ignacij Knoblehar
vir: Slovenski etnografski muzej

Ko so leta 1849 prispeli v Kartum, je Ryllo hudo zbolel. V slutnji bližajoče se smrti je Knobleharja imenoval za namestnika in mu predal vsa papeška pooblastila za vodenje misijona. Mladi in neizkušeni misijonar se je zavedal velike odgovornosti in bremena, hkrati pa se je pogumno in samozavestno lotil težke naloge. Kot vodja misijskega poslanstva se je znašel v zelo neprijaznih okoliščinah. V Kartumu je bila trgovina s sužnji na vrhuncu in mladi misijonar se je ves čas bivanja v Sudanu zelo odločno upiral izkoriščanju in trpinčenju ljudi. Knobleharjev boj proti suženjstvu je veliko prispeval k dokončni prepovedi te krute oblike človeškega ponižanja. Misijonarji so v Kartumu začeli na trgu odkupovati predvsem dečke, ki so postali prvi gojenci v šoli kartumskega misijona. Učili so se arabščino in italijanščino, pri verouku pa so se pripravljali na krst. Pri krstu so dobili novo ime, navadno po kakšnem svetniku. Prvemu krščencu je bilo ime Alojzij.

slika 2: Misijonsko poslopje v Kartumu
vir: Slovenski etnografski muzej

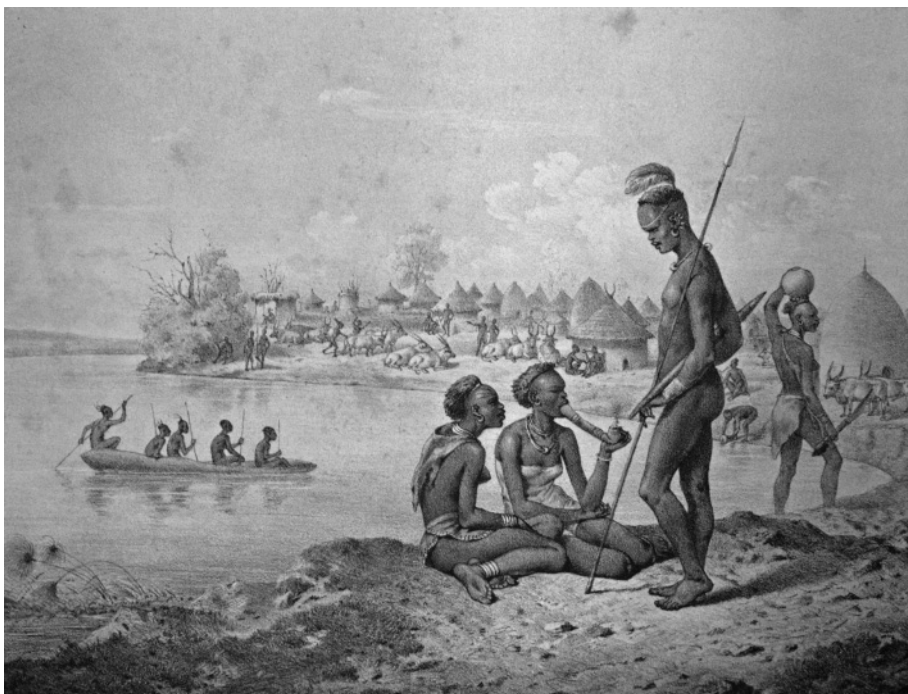
Knoblehar je v Kartumu najprej vzpostavil razmere za delovanje osrednje misijonske postaje, potem pa se je odpravil na pot proti ekvatorju. Imel je komaj trideset let, ko je že stal pred poglavarjem ljudstva Bari na

jugu današnjega Sudana. Poglavar se je čudil njegovi beli koži, še bolj pa ga je vznemirjala misijonarjeva razkošna brada. V negotovem ozračju je Knoblehar segel po svoji harmoniki in pred poglavarjem zaigral veselo, poskočno vižo. Navdušenje med domačini je bilo popolno in poglavar mu je bil takoj pripravljen odstopiti svoje vodilno mesto. Knoblehar se je vljudno zahvalil in obljubil, da se bo še vrnil. In res se je. Ne samo enkrat, večkrat. Bil je izjemen popotnik, ki je skoraj pet let preživel samo na plovbi po Nilu. Razdalja okoli 1600 kilometrov med Kartumom in Gondokorom se mu ni zdela nič posebnega. Potoval je s posebno, z železom okovano ladjo, ki jo je krasila velika zvezda. Ladja, ki se je imenovala *Stella matutina* (Jutranja zvezda), je bila Knobleharjev dom, v katerem se je najbolje počutil.

slika 3: Knobleharjeva ladja »Stella matutina«
vir: Jakob Šašel, Mestni muzej Karlovac

Poleg misijonskega centra v Kartumu je Knoblehar s sodelavci ustanovil še misijonsko postajo Sv. Križ med ljudstvom Kik in postajo v vasi Gondokoro med ljudstvom Bari. Prva postaja je bila v bližini današnjega kraja Bor, druga pa blizu mesta Juba, nekaj kilometrov od meje z Ugando.

slika 4: Ljudstvo Kik pri Sv. Križu
vir: W. von Harnier, 1866

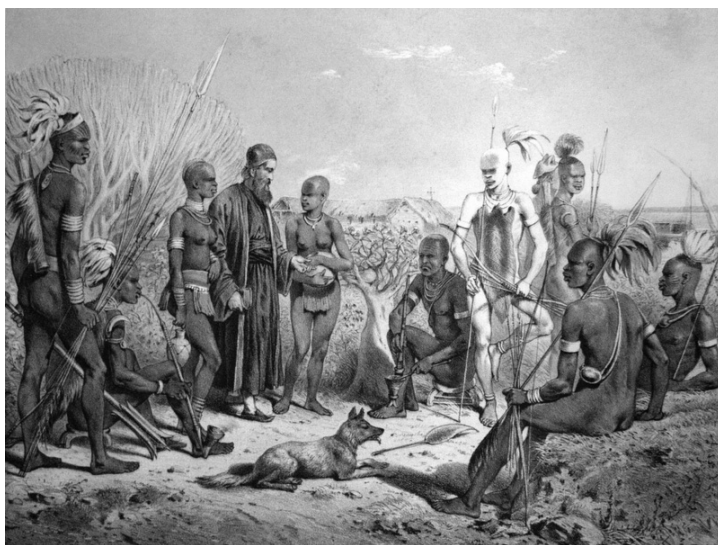
Misijonsko delo med črnskim prebivalstvom je zahtevalo veliko potrpljenja in vztrajnosti. Knoblehar se je z veliko iluzijo podal v misijonsko dogodivščino med ljudstva ob Belem Nilu. Zanj so bili to izgubljeni poganski divjaki, ki jih lahko pred pogubljenjem v peklu rešijo samo krst in drugi zakramenti ter seveda učenje krščanskega nauka. Vendar ljudje preprosto niso razumeli, kaj sploh pričakuje od njih. Imeli so popolnoma drugačne miselne vzorce, zakoreninjene v praktičnem pogledu na preživetje v krutih razmerah. Po eni strani jih je krojila narava z dolgotrajnimi sušnimi obdobji, po drugi strani pa so njihovo življenje ogrožali lovci na sužnje. V takšnih raz-

merah je bil Knobleharjev misijon pravzaprav samo še motnja več v njihovem okolju. Vendar so iznajdljivi domačini kmalu spoznali koristi prihoda misijonarjev: pri njih so dobili zaščito pred trgovci s sužnji, v času lakote pa so jih misijonarji oskrbeli s hrano. Tudi božji besedi so radi prisluhnili, če so jih le misijonarji prej obdarili s steklenimi biseri. Knoblehar je zato na ladji vedno imel nekaj vreč s pisanim steklenim okrasjem iz Benetk. Leta 1853 je v Gondokoro pripeljal 1200 kilogramov biserov. Samo v treh mesecih jih je razdal skoraj eno tono. Ob pomanjkanju hrane in biserov pa so misijonarji takoj občutili sovražnost domačinov: takrat so bili krivci za lakoto, bolezni in umiranje. In sledilo je jasno sporočilo: pojdite proč, z vašim Bogom vred!

Knobleharjeva misijonska »avantura« v južnem Sudanu sredi 19. stoletja sodi med najbolj svojevrstna poglavja afriške, evropske in slovenske zgodovine. V kontekstu prvotnega poslanstva je bil misijon popolna polomija, saj so se misijonarji znašli v neznosnih razmerah, ki so jih krojile nevarne bolezni in sovražno nastrojeni trgovci s sužnji. Te je Knoblehar s sodelavci uspešno obvladoval, vsi skupaj pa so bili nemočni proti smrtonosni malariji. Nekateri mladi fantje so umrli že po nekaj mesecih bivanja v Sudanu. Knoblehar je čudežno vztrajal do jeseni leta 1857, ko je začutil, da mu telo peša. Takoj se je odpravil na pot v domovino, kjer naj bi v domači oskrbi okreпил svoje zdravje. Toda v Neaplju je moral zapustiti ladjo in v samostanu bosonogih avguštincev je 13. aprila 1858 našel večni mir. Star je bil 38 let.

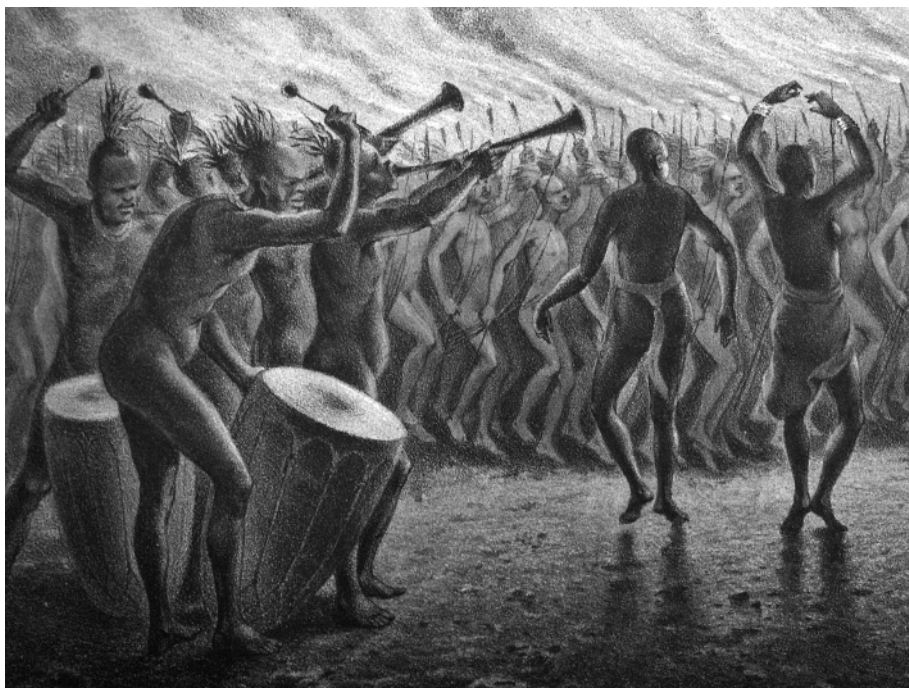
Po Knobleharjevi smrti so misijonarji postopoma zapustili Gondokoro in Sv. Križ. Tirolski duhovnik Franz Morlang je v Gondokoru vztrajal do leta 1861, potem pa je tudi on obupal in se vrnil v domovino. Toda na srečo mu je tam še uspelo dočakati mladega nemškega slikarja, ki je potoval po Sudanu, zapisoval svoje vtise in v natančni risbi dokumentiral vse, kar je videl okoli sebe. Pri petindvajsetih letih je bil Wilhelm von Harnier neverjetno nadarjen za risanje in njegove risbe so danes za nas izjemno pomembne, saj nam podrobno ilustrirajo svet, v katerem je slabo desetletje živel in ustvarjal Ignacij Knoblehar. Harnier je risal naravo, še bolj pa se je posvetil risanju ljudi: upodobil je različna ljudstva ob Belem Nilu, njihovem avtentičnem ambientu, z vsem okrasjem na telesu in s predmeti, ki so jih uporabljali v vsakdanjem življenju. Narisal jih je pri delu na polju, lovu, ribolovu, plesu in počitku. V zvezi s Knobleharjem je zelo dragocena upodobitev misijonske postaje Sv. Križ in vzpetine Logvek (606 m), na katero

se je povzpел kot prvi beli človek. To je zapisal tudi Harnier, saj je delovanje slavnega misijonarja zelo dobro poznal. Še posebej pa je dragocena risba Barijcev, ki se v sproščenem vzdušju pogovarjajo z Morlangom pred cerkvijo v Gondokoru. Umetnik se je zelo potrudil, da je natančno z vsemi detajli prikazal bogat inventar okrasja in različne opreme. Skoraj vse predmete, ki jih vidimo na sliki (z izjemo masivne gorjače), najdemo v Knobleharjevi zbirki, ki je danes shranjena v Slovenskem etnografskem muzeju.

slika 5: Misijonar Franz Morlang z domačini v Gondokorju.
Misijonsko poslopje v ozadju je dal postaviti Knoblehar
vir: W. von Harnier, 1866

Ko se je Knoblehar s prvega potovanja po Belem Nilu vrnil v Kartum, se je zavedal, da za uresničitev velikega misijonskega načrta potrebuje velika finančna sredstva. V Evropo je odpotoval z jasnim ciljem: pridobiti dovolj denarja, novih sodelavcev in opreme. Sredi avgusta 1850 je že stopal po ljubljanskih ulicah, oblečen »po turško«, v dolgi halji in s svilenim šalom povito glavo. Bil je prava atrakcija – tako kot njegova afriška zbirka, ki jo je rojakom razkazal v semenišču. Poleg predmetov so bili razstavljeni tudi različni kamni, naravna barvila, rastline, preparirani ptiči, živi puščavski skakač in ihnevmon.

slika 6: Barijki bojni ples
vir: W. von Harnier, 1866

Del razstavljenih predmetov je Knoblehar odpeljal s seboj na Dunaj, kamor je prispel konec oktobra. Takoj je odšel na avdienco k mlademu cesarju Francu Jožefu I. Ta mu je obljubil osebno pokroviteljstvo nad misijonom in ustrezno gmotno podporo. Knobleharjev obisk Dunaja je v več pogledih spodbudil avstrijske interese po prevladi v vzhodni Afriki. Nadzor trgovskih poti na Nilu je bil za marsikatero evropsko državo odločilnega pomena. Tudi trgovanje s slonovino in z naravnimi dobrinami je imelo močan ekonomski učinek. Tega so se zavedali Angleži, Francozi, Nemci in vedno bolj tudi Avstrijci. Avstrijska vlada je v ustanovitvi misijona zaslutila priložnost, da postane politično in ekonomsko dejavna na afriških tleh. Hkrati se je ustrašila Knobleharjeve naslednje poteze: če bi mu cesarski dvor pomoč zavrnil, je napovedal, da bo za pokroviteljstvo zaprosil Francoze. Bil je spreten pogajalec, ki je očitno dobro premislil, zakaj je modro najprej prepričati cesarja in šele potem papeža.

Ko se je pojavil na Dunaju, je takoj izkoristil priložnost, da strokovno in širšo javnost informira o svojih raziskavah Nila. Bil je prvi raziskovalec, ki je zelo sistematično popisal značilnosti velike afriške reke. Dunajska akademija znanosti je bila zelo zainteresirana za njegove raziskave o Nilu. Plačala mu je nakup sodobnih merilnih naprav, vendar pod pogojem, da o rezultatih najprej poroča akademiji. Naučili so ga rokovati z vsemi inštrumenti, ki jih je odnesel v Kartum. Pri meritvah je dejavno sodeloval duhovnik Martin Dovjak iz Šentjerneja na Dolenjskem, ki je v Sudan prišel leta 1851. Meritve je redno opravljajl do januarja 1854, ko je star 32 let umrl. Knobleharjeve in Dovjakove meritve so bile objavljene leta 1859.

Knoblehar je širšo javnost presenetil z odkritjem, da je treba izvire Nila iskati južno pod ekvatorjem, kjer naj bi se praviloma nahajal tudi gorati masiv z imenom Mesečeve gore. Na zemljevidih je bilo omenjeno gorovje narisano severno od ekvatorja oziroma na 7° zemljepisne širine, Knoblehar pa je jasno povedal, da tam ni nobenih gora in da je treba izvir Nila iskati južneje. Razvile so se živahne diskusije in Knoblehar je postal prava medijska zvezda. Med Ljubljano, Dunajem in Berlinom se je navdušeno govorilo o afriški avanturi slovenskega misijonarja. Izjemen raziskovalni podvig je obeležil angleški časopis *Times*, ki mu je sledila ugledna poljudnoznanstvena revija *The Athenaeum*. O vsem skupaj so podrobno razpravljali še v Kraljevem geografskem društvu v Londonu in med geografi v Parizu.

S poročili, ki so jih Knoblehar in njegovi sodelavci pošiljali v Evropo, se je razvnela razprava o izvirih Nila. Angleži so se načrtno lotili raziskav in pet let po Knobleharjevi smrti sta John Hanning Speke in James Grant rešila zapleteno uganko skrivnostne reke. Z južne strani sta februarja 1863 prispela v Gondokoro, kjer so ju čakali drugi raziskovalci, ki so tja pripluli s severa.

Za Knobleharjevo popularnost je v 19. stoletju še najbolj poskrbel ameriški pesnik in potopisec Bayard Taylor. Ko je bil leta 1851 v Kartumu, je večkrat obiskal Knobleharja, saj je pri njem dobil veliko koristnih informacij o deželi. Misijonarja je opisal z naslednjimi besedami:

»Mož je temeljito izobražen, govori več jezikov in ima mnogo znanja; zato bodo njegova prihodnja raziskovanja še veliko vredna. Ko sem se mudil v Kartumu, sem ga večkrat obiskal; od njega sem veliko zvedel o deželah in prebivalcih Sudana. [...] Bilo mi je žal, da se bom moral ločiti od provikar-

ja Knobleharja in njegovih sobratov. Ti požrtvovalni ljudje so si prostovoljno izbrali življenje – če se sme imenovati življenje, kar je le malo boljše kakor smrt – v daljnem osrčju Afrike, da med njenimi poganskimi prebivalci širijo vero. Upam, da bodo doživeli uresničenje svojih ciljev. To so možje najlepšega značaja in najplemenitejših namenov. Aboona Suleyman, kakor Knobleharja splošno imenujejo, je znan daleč naokrog in v vsem Sudanu visoko cenjen ...»

Ker se je zanimal tudi za južni Sudan, mu je Knoblehar dal na razpolago svoje popotniške dnevnik in skice. Taylor je pokazal veliko navdušenje nad raziskovalnimi poročili. Opisal jih je kot zelo temeljita in bistveno popolnejša od poročil drugih raziskovalcev. Izrabil je priložnost in očitno s Knobleharjevo privolitvijo prepisal opis prvega potovanja po Nilu iz leta. Leta 1854 je objavil knjigo v obliki potopisa, ki je bila v anglosaškem svetu zelo popularna. O njeni eksotični vsebini so poročali številni časopisi v Evropi in Ameriki in pogosto se je zgodilo, da so poročevalci izpostavili tudi raziskovalne dosežke slovenskega misijonarja. Minilo je že več let od srečanja s Knobleharjem, ko je Taylor 15. novembra 1875 pripravil predavanje za člane Ameriškega geografskega društva (American Geographical Society). Takrat je bila v akademskih krogih razprava o izviri Nila še vedno živahna in Taylor je obudil spomin na Knobleharja ter ameriške geografe opozoril na njegovo delo.

Knobleharjevo popularnost je poznal tudi pisatelj Jules Verne, saj ga je omenil v pustolovskem romanu z naslovom *Pet tednov v balonu*. Prizor se dogaja v Londonu, v elitnem popotniškem klubu The Traveller's Club v Pall Mallu, kjer je potekala zdravica v čast najslovitejšim raziskovalcem Afrike. Kozarce, napolnjene s francoskim vinom, so vzdignili tudi v spomin na Knobleharja.

Preden je zaslovel z graditvijo Sueškega prekopa, je francoski inženir Ferdinand de Lesseps raziskoval Nil in Knoblehar mu je bil pri tem v veliko pomoč. Tudi znani nemški naravoslovec Alfred Brehm se je ustavil pri Knobleharju v Kartumu. O njem je med drugim zapisal: *»Razen naloge, ki so mu jo poverili nadrejeni, si je prizadeval samo za to, kako bi svoja dolga potovanja znanstveno izkoristil, ne glede na dobiček. Pisal je zares izvrsten znanstveni dnevnik. Njegova vztrajnost je bila podobna njegovim drugim lastnostim: bila je velikanska.«*

Znanstveni dnevnik, ki ga je Brehm tako izrazito cenil, ostaja do danes največja skrivnost Knobleharjeve zapuščine. Dnevnik, različni zapiski, skice in risbe so po njegovi smrti izginili. Ko je odpotoval v Evropo, da bi si utrdil zdravje, je bil prepričan, da se bo vrnil v Kartum, zato je na pot vzel le najnujnejše stvari. Toda v Neaplju je umrl in delovna soba v Kartumu je bila prepuščena na milost in nemilost vsem, ki so bili prepričani, da so varuhi njegove zapuščine.

Že na prvem potovanju po Belem Nilu se je Knoblehar seznanil z različnimi ljudstvi, ki so ga sprejela z velikim zaupanjem, saj je bilo očitno, da namen njegovega obiska ni trgovanje s sužnji in slonovino. O njih se je delno poučil v literaturi, najbolje pa jih je spoznaval, ko je bil v njihovi družbi. Do domačinov je imel korekten odnos in tudi oni so ga zelo spoštovali. Iz zapisov njegovih sopotnikov je razvidno, da je povsod med Kartumom in Gondokorom užival velikanski ugled. To je dosegel z izjemnim občutkom za stike z ljudmi in s suverenim pristopom do poglavarjev. Med ljudmi ni delal razlik, še posebej če so potrebovali pomoč. Čeprav je dolgo časa preživel na jugu Sudana, je zapustil malo zapisov o ljudeh, njihovih življenjskih navadah, šegah in verovanju. Eden od razlogov je zagotovo njegov način potovanja: ko je prišel v misijonsko postajo, Sv. Križ ali Gondokoro, se je takoj posvetil sodelavcem in reševanju njihovih težav, potem pa se je vrnil na ladjo, kjer je preživel največ časa. Stiki z domačini so bili kratkotrajni, običajno formalni in opravljeni z uglajeno distanco.

V Knobleharjevem misijonskem delovanju najdemo veliko sorodnih vzorcev z misijonom v Severni Ameriki, ki ga je vodil njegov rojak Friderik Baraga. Tudi Knoblehar je na začetku pri stiku z domačini uporabljal tolmača, kmalu pa je sam prevzel pobudo – naučil se je jezika, nato pa tudi napisal slovnico in slovar jezika ljudstva Dinka in Bari. Podobno kot Baraga je ustanovil društvo za podporo misijonu. Imenovalo se je Marijino društvo za širjenje katoliškega misijona v osrednji Afriki (Marien-Verein zur Beförderung der katholischen Mission in Central-Afrika). Njegov zaščitnik je bil praški nadškof, kardinal in knez Friderik Schwarzenberg. Baraga je iz Amerike leta 1837 v Ljubljano poslal zbirko indijanskih predmetov, trinajst let kasneje pa je Knoblehar pripeljal predmete nilotskih ljudstev. Baraga je imel z dokumentiranjem svoje dejavnosti več sreče, saj je za njim ostal izjemno bogat arhiv. Knobleharjeva arhivska zapuščina je skromna, a zato

nič manj dragocena. Še posebej pa so dragoceni predmeti v Slovenskem etnografskem muzeju (okoli 230 eksponatov) in predmeti (okoli 60 eksponatov), ki jih je prinesel na Dunaj in so danes shranjeni v tamkajšnjem etnografskem muzeju (Museum für Völkerkunde).

slika 7: Knobleharjeva zbirka: poglavarski stolček
foto: M. Habič; last: Slovenski etnografski muzej

V Knobleharjevi ljubljanski zbirki najdemo orožje (sulice, loki, puščice, ščiti), glasbila (piščali, rogovi, ropotulje), lončene pipe, nakit (iz železa, bakra, školjk in slonovine), oblačila, posodje in lesen stolček. Veliko predmetov prepoznamo v funkciji na risbah zgoraj omenjenega slikarja Harnierja, pomembni pa so tudi ohranjeni zapisi. Duhovniki in laični sodelavci misijona so v domovino redno pošiljali pisma in v njih pogosto omenjali navade domačinov in njihove uporabne predmete. Jakob Šašel iz Železne Kaple (Eisenkappel) je bil po poklicu puškar in graver. Leta 1854 se je kot prostovoljec prigljal za pomoč v Kartumu in se zaradi bolezni po nekaj mesecih vrnil domov. Spomine na afriško avanturo je leta 1863 strnil na 143 straneh rokopisa v lepo izpisani nemški gotici. Poleg avtoportreta je v besedilo vključil tudi 33 barvnih risb. Ponazarjajo opise dogodkov, ki jih je Šašel sam doživel

ali pa jih je povzel po različnih objavljenih virih. Rokopis je danes shranjen v Mestnem muzeju v Karlovcu (Gradski muzej Karlovac). Šašla je zelo prevzel duhoviti poglavar Muga, ki ga je podrobno opisal in narisal ter ob tem poudaril, da se nikoli ne loči od svojega lesenega stolčka, na katerem čez dan poseda, ponoči pa mu služi kot vzglavje. Podoben stolček, kot ga ima Muga na Šašlovi risbi, je Knoblehar prinesel v Ljubljano. Šašel je staršem, sorodnikom in prijateljem veliko pisal in pogosto v pismo priložil tudi kakšno risbico. Kje so danes, ni znano. Šašlove risbe dokumentirajo predvsem potovanje od Kaira do Kartuma, zato so njegove upodobitve starodavnih egipčanskih spomenikov dragocen prispevek k zgodovini egiptologije. Risbe še posebej zaživijo ob njegovih komentarjih, kot na primer pri vzponu na Keopsovo piramido, kjer je na vrhu v kamnitni blok vrezal svoje ime. Po napornem vzponu si je v družbi prijateljev privoščil počitek v opuščeni grobnici, kjer so odprli steklenico francoskega vina in nazdravili na čast umrlim.

Šašel je eden izmed prvih evropskih popotnikov, ki je v Kairu upodobil zelo priljubljen romarski kraj: drevo ob studencu, kjer je nekoč senco iskala Sveta družina. Knobleharjev sošolec duhovnik Jožef Lap se je tja odpravil kar z žago v roki in si za spomin odrezal vejo. V okolici je nabral tudi nekaj rožmarina. Priljubljen romarski kraj je bila tudi votlina, v kateri je Sveta družina preživela sedem let. Lap je pripovedoval, da je bila votlina delno poplavljena, toda kljub temu si jo je ogledal, in ker je imel spet pri sebi žago, je za spominek odžagal še kos lesene ikone z nabožnim motivom.

Poleg Šašlovih risb je treba omeniti njegov zapis spominov na bivanje v Kartumu. Ves čas je bil zelo kritičen do Knobleharja in njegovega vodenja misijona. Knoblehar je bil deležen hude kritike tudi s strani duhovščine in nadrejenih v Rimu. Čeprav je bil gonilna sila misijona in popolnoma predan viziji velikega pokristjanjevanja poganske Afrike, je misijon vodil zelo suvereno in brez kompromisov. Rim je bil predaleč, da bi se tja obračal po nasvet, kadar se je znašel med muslimanskim »nakovalom« v Kartumu in poganskim »kladivom« v Gondokoru. Odločitve je moral sprejemati sam, in to hitro, odločno in avtoritativno. Če so mu doma na Dolenjskem rekli Ignacij, je njegova osebna preobrazba očitna: med Kartumom in Gondokorom so ga poznali pod imenom Abuna Soliman – Oče Salomon. Enega Salomona so poznali iz Svetega pisma, drugi pa je plul po strugi Belega Nila; na svoji mogočni dahabiji je zaganjal tri bronaste zvonove, ki jih je

zanj izdelal ljubljanski livar Anton Samassa. Na razdalji 1600 kilometrov je z vztrajnim zvonjenjem privabil različna ljudstva na obrežje in glas o njegovem bučnem prihodu se je razširil proti ekvatorju. Ko je prispel na cilj v Gondokoro, so ga tam že čakali poglavarji in ga tako kot vedno sprejeli z najvišjimi častmi. Njegova karizma je bila neponovljiva in verjetno ni daleč od resnice, če zapišem, da je bil na tem območju prvi in zadnji Evropejec, ki je bil s strani domačinov deležen tako izjemnega spoštovanja.

slika 8: Knobleharjeva zbirka: amuleti barijskega vrača
foto: M. Habič; last: Slovenski etnografski muzej

slika 9: Jakob Šašel, Avtoportret
vir: Schaschel (1853/1854)

Knoblehar se je skupaj s sodelavci trudil afriški svet približati svojim rojakom v domovini. Pisali so številna pisma na različne naslove po Evropi in marsikateri časopis jih je z zadovoljstvom objavil (na primer *Augsburger Postzeitung*, *Gmundner Wochenblatt*, *Grätzer Zeitung*, *Faust: Poligrafisch-illustrierte Zeitschrift für Kunst, Wissenschaft, Industrie und geselliges Leben*, *Laibacher Zeitung*, *Leipziger illustrierte Zeitung*, *Ljubljanske novice*, *Vidensky dennik*, *Villacher Zeitung*, *Wiener Volkshalle*).

slika 10: Jakob Šašel, Kairo s piramidami v ozadju
vir: Schaschel (1853/1854)

slika 11: Jakob Šašel, Svetišče Abu Simbel
vir: Schaschel (1853/1854)

Veliko zanimivih podatkov o ljudstvih ob Belem Nilu v drugi polovici 19. stoletja in na začetku 20. stoletja je bilo objavljenih v obliki misijonskih poročil in člankov v različnih katoliških revijah (*Zgodnja Danica*, *Katoliški cerkveni list*, *Jahresbericht des Marien-Vereines zur Beförderung der katholischen Mission in Central-Afrika*, *La Nigrizia*, *Stern der Neger*). Za obdobje, ko je bil Sudan pod oblastjo Angležev, je zelo pomembna serija *Sudan Notes and Records* in številne študije antropologa E. E. Evans-Pritcharda, ki je obravnaval tudi veliko starejših virov, vendar ni nikoli upošteval podatkov, ki so jih objavili Knoblehar in njegovi sodelavci. Šele leta 1951 je samokritično priznal, da je spregledal literarne vire iz tega obdobja.

Objavljanje člankov v časopisu *Zgodnja Danica* je redno potekalo ves čas Knobleharjevega bivanja v Sudanu. Rojaki so bili izčrpno informirani o tem, kaj se dogaja ob Belem Nilu, saj je urednik Luka Jeran skrbel, da podpora misijonu ne bi usahnila. Uredništvo je bilo namreč aktivno vključeno v zbiranje finančne in materialne podpore. Poleg denarja so misijonarji pogosto prosili za cerkveno opremo, predvsem slike z nabožno vsebino in kipe svetnikov. Včasih je prispelo tudi pismo s posebnimi željami: »*Za sosede imam krokodile; dan na dan jih vidim plavati po reki gor in dol. Tudi ponoči me jih je strah, zato imam skoraj zmeraj sekiro zraven sebe, da bi ga česnil, če bi kateri prišel pome. Zato bi prav rad imel dobro puško iz našega kraja Dovjega, da bi kakšnega požrešnega krokodila trčil. Vas lepo prosim, da bi pisali moji stari materi, naj mi dobro puško kupijo in semkaj pošljejo.*«

Luka Jeran je dvakrat prišel v Egipt z željo, da nadaljuje pot v Kartum in pomaga Knobleharju. Toda bolezen mu je preprečila nadaljevanje poti, zato se je vrnil domov še bolj odločen, da se bo boril za širjenje krščanstva v južnem Sudanu. Ko se je leta 1854 vračal iz Afrike, je v Ljubljano pripeljal osemletnega otroka, da bi ga izučil za duhovnika. Bil je iz kraja Senar, južno od Kartuma. Sredi decembra istega leta je škof Slomšek fantka krstil, škof Wolf pa ga je birmal. Dobil je ime Jožef Jeran Kranjski.

13. septembra 1856 je prišel v Ljubljano, v trnovsko faro, fantek z imenom Apat. Ker se je po Ljubljani že sprehajal en črni Jožef s priimkom Kranjski, je Apat pri krstu postal Jožef Slovenski. Že spomladi naslednje leto je odšel v Neapelj. Nemirni afriški duh mu ni dopustil, da bi obstal na enem mestu. Za eno leto je šel v Aleksandrijo, potem spet nazaj v Ljubljano, od tam naprej na Dunaj, nato pa v Verono. Ime Jožef Slovenski mu je dal učenec Josip Stritar,

pozneje poznani pisatelj. Takrat je bila navada, da so po šolah zbirali denar za odkup otrok na suženjskem trgu, in ko so zbrali dovolj denarja, so otroku določili krstno ime. Naključje je hotelo, da sta se Stritar in Jožef Slovenski nekega dne srečala v gostilni na Dunaju. Jožef je stopil v gostilno in pri omizju zaslišal slovensko govorico. Pristopil je in se v ljubljanskem govoru pogovarjal z družino pri mizi. Stritar je leta 1906 dogodek opisal v knjigi *Lešniki*. O Jožefu je pisal z značilno odmaknjenostjo do tujca, ki si zaradi temne polti še bolj zasluži zaničevanja, a je le priznal, da je Jožefova črna duša v sebi imela tudi nekaj človeškega – ko je izrazil željo, da bi še kdaj videl svoje starše ...

Zaničevanje temnopoltih otrok se kaže tudi v terminologiji, s katero so označili predvsem njihovo primarno pogansko zlo (duše Kamovega rodu, Kamovi otroci, male črne duše). Zato je bil obred krsta najpomembnejše dejanje misijonarjev, saj so v tem videli edini način, da brezbožnike rešijo pred večnim pogubljenjem. Ko so afriški otroci prišli v Ljubljano, so se morali najprej pripraviti na krst. Brez krsta so bili zgolj zapuščene poganske sirote, rekli so jim »male črne duše Kamovega rodu«. Beseda Kam izvira iz starodavnega imena za Egipt, *Kamit* ali *Črna zemlja*. Dežela ob Nilu pa je bila sinonim za poganski svet, o katerem pripovedujejo že svetopisemske zgodbe Stare zaveze. Vse, kar je bilo črno, so povezali s Kamom, arhaično različico imena za Satana, in zaradi črne polti so deklice in dečke imenovali Kamovi otroci. Krst je bil zanje edina rešitev, za pravoverne kristjane pa enkratna manifestacija zmage krščanstva nad poganstvom.

V Ljubljani so leta 1856 krst afriških otrok opravili pri uršulinkah, obred pa je vodil prošt Ladinig. To je bil za mesto velik dogodek, o katerem se je časopisje na veliko razpisalo, in to z natančnimi opisi. Obred ni bil običajen: najprej strogo izpraševanje in odpovedovanje hudiču, ki ga je prošt s trikratnim izdihom in polaganjem križa na otroške glave pregnal iz njihovih duš. Potem je otrokom dal v usta sol, kar je bilo znamenje očiščenja. Iz samostana so v procesiji odšli v cerkev. Takrat je nestrpna množica pred cerkvijo prvič zagledala *črne duše* v črnih oblekah. To je bilo znamenje, da je zlo še vedno v njih. Procesija je slavnostno stopila v cerkev in se pomikala proti glavnemu oltarju. Napetost se je stopnjevala. Z glasnimi molitvami in vzkliki zanikanja hudobnih sil so otroci pobožno množico in prošta prepričali, da jim je podelil zakrament. Polivanju z blagoslovljeno vodo in maziljenju je sledilo še oblačenje v belo obleko.

Krstni obred so izvajali v zelo arhaični obliki, saj je iz simboličnih dejanj razvidno, da je prošt nad otroki izvajal eksorcizme. Ob koncu 8. stoletja je opat Alkuin, znameniti učenjak in teolog ter ožji sodelavec Karla Velikega, napisal pravila, kako naj duhovniki krstijo pogane. Po enakem postopku so bili več kot tisočletje pozneje krščeni afriški otroci v Ljubljani.

Misterij javnega krsta je zadovoljil pričakovanja javnosti. O tem so si pisni viri enotni, nikjer pa ni zapisano, da bi se kdo spraševal o smiselnosti takšnega početja. To je bilo samo po sebi umevno, nikogar pa ni zanimalo, kakšen psihični pritisk in strah so doživljali otroci.

Pokristjanjevanje Afričanov je lep primer dvoličnosti družbe, saj so bili otroci kljub krstu še naprej zaničevani. Omenjeni Apat je postal Jožef Slovenski, naučil se je slovenščine in tekoče govoril v ljubljanskem narečju. Toda barve kože ni mogel spremeniti. Zato so ga ljudje prezirali in mu zaradi drugačnosti zbujali občutek sramu. Obdobje Knobleharjevega misijona je Slovincem Afriko zelo približalo. Ljudje v mestih in na vasi so se srečali s popolnoma neznanim svetom: doma so brali novice iz Kartuma, Sv. Križa in Gondokora; v ljubljanskem semenišču so si lahko ogledali nenavadne predmete iz dežele ob Nilu, v nedeljo zjutraj pa so hiteli v cerkev gledat otroke, črne kot oglje. Ne, črne kot zlodej. Ta izkušnja je žal pri ljudeh ustvarila večvrednostni kompleks belega človeka, ki si lahko samoumevno prisvoji legitimnost za ustvarjanje stereotipov in širjenje rasne diskriminacije.

Minilo je že 160 let, ko je Knoblehar prvič stopil pred barijskega poglavarja v Gondokoru in spomin na sudansko misijo še ni izginil. Nasprotno, Knoblehar postaja vse bolj aktualen, saj so Slovenci z modernim Sudanom še vedno povezani, predvsem na področju humanitarnih aktivnosti v pokrajini Darfur. Po drugi strani se domačini v Škocjanu zavedajo, da jim je lahko njihov slavni rojak za vzor in v ponos. Vsako leto imajo na njegov rojstni dan (6. julij) občinski praznik, slavnostno akademijo in različne dejavnosti, povezane s Knobleharjem. Sredi maja leta 2009 je bila v Slovenskem etnografskem muzeju odprta razstava z naslovom Sudanska misija 1848–1858, ki je širši javnosti dala na ogled izbor eksponatov Knobleharjeve zbirke. Na razstavi in v spremni študiji je v ospredje postavljen širok spekter Knobleharjeve misije, ki odpira še veliko možnosti za raziskovanje obdobja, ko so se Slovenci skoraj celo desetletje na različnih področjih zelo intenzivno srečevali z Afriko.

slika 12: Prizor iz igre »Naš Knoblehar« (avtor Janez Žakelj) v Škocjanu leta 2008
foto: M. Frelih; last: Slovenski etnografski muzej

slika 13: Prizor iz igre »Naš Knoblehar« v Škocjanu leta 2008
foto: M. Frelih; last: Slovenski etnografski muzej

slika 14: Razstava »Sudanska misija 1848-1858« v Slovenskem etnografskem muzeju leta 2009
foto: M. Frelih; last: Slovenski etnografski muzej

LITERATURA

- Frelih, M., Afrika, ki odhaja in se vrača: dr. Ignacij Knoblehar – katoliški misijonar v južnem Sudanu in raziskovalec reke Nil, *Azijske in afriške študije* 9/3, 2005, 41–64.
- Frelih, M., *Sudanska misija 1848–1858: Ignacij Knoblehar – misijonar, raziskovalec Belega Nila in zbiralec afriških predmetov / Sudan Mission 1848–1858: Ignacij Knoblehar – Missionary, Explorer of the White Nile and Collector of African Objects*, Ljubljana 2009.
- Harnier von, W., *Reise am oberen Nil: Nach dessen hinterlassenen Tagebüchern herausgegeben von Adolf v. Harnier*, Darmstadt-Leipzig 1866.
- Jaklič, F., *Apostolski provikar Ignacij Knoblehar in njegovi misijonski sodelavci v osrednji Afriki*, Ljubljana 1943.
- Kainbacher, P. (ur.), *Ignaz Knoblecher: Reise auf dem weißen Nil, Sammlung von Afrika – Reisebeschreibungen österreichischer Forschungsreisender* 4, Wien 2003.
- Klun, V. F., *Potovanje po Beli reki. Po izvirnih rokopisih provikarja osrednje Afrike dr. Ignacija Knobleharja predelal Vincencij Fererij Klun*, Ljubljana 1850.
- Schaschel, J., *Bilder aus dem Oriente aufgenommen während einer Reise nach Aegypten, Nubien, Sudan in den Jahren 1853 und 1854 / Slike s Orienta nastale tijekom jednog putovanja u Egipat, Nubiju i Sudan godine 1853 i 1854*, Karlovac 2003.
- Šmitek, Z., *Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture*, Ljubljana 1986.
- Štrukelj, P., *Kultura črnkih plemen ob Belem Nilu v 19. stoletju (raziskovalec Slovenec Ignacij Knoblehar) – Razstava v ciklu »Naši popotniki zbiratelji«*, Grad Goričane 1968.
- Tadina, I., *Ignacij Knoblehar (1819–1858): Veliki pionir krščanske civilizacije in odličen apostol črnih, Acta ecclesiastica Sloveniae* 13, Ljubljana 1991.
- Taylor, B., *Journey to Central Africa: Life and Landscapes from Egypt to the Negro Kingdoms of the White Nile*, New York 1854.

A BLACK SUN IN A WHITE MIND: IN MEMORY OF SUDAN MISSION 1848–1858

Keywords: Ignacij Knoblehar, missionary activity, African studies, Sudan, Khartoum, the Nile, Egypt

Abstract

Ignacij Knoblehar (1819–1858) worked as a Catholic missionary in southern Sudan, in particular among the Bari people. He sent regular reports home about his work and many newspapers also published his letters. Above all, he became known when he sailed beyond 4° north latitude. He was the first European to carry out systematic measurements of the White Nile and his discoveries were reported in both Europe and America. While he lived there, Slovenians became acquainted for the first time in their history with a part of Africa. In 1850 he brought a large collection of diverse artifacts from the Nilotic peoples back to Ljubljana. These artifacts are preserved in the Slovene Ethnographic Museum today, and part of the collection was put on display in a temporary exhibition entitled “Sudan Mission 1848–1858” at the museum in May 2009. The arrival of a number of African children in Ljubljana arguably constituted the highpoint of this early Slovenian contact with Africa. Missionaries bought the children at a slave market and brought them back to Europe with the intention of training the boys to be priests and the girls to be nuns. However, the plan fell through because the children all died of pneumonia and tuberculosis. The public baptism of the African children and the relationship of the general public to them in the mid-nineteenth century helped shape stereotypical representations of Africans as well as certain forms of racial discrimination that are still present today.